

skrænket Plads! Men det var ogsaa slette Tider, man levede i, thi et Par Menneskealdre tidligere blev 5 Fold anset for en meget god og sjælden Høst (S. 311), og i Mellemtiden havde Forholdene næppe bedret sig. I det hele taget vil der findes adskillige Oplysninger til Bondestandens Historie, som fortjene Opmærksomhed; men de mange aabenbare Fejltagelser og den Omstændighed, at Forf., som paavist, ikke en Gang er i Stand til med Sikkerhed at gjengive en trykt Kilde nøjagtig, svække Tilliden til Bogen paa alle Punkter, og kun Historikere vil jeg tilraade at bruge den og det endda med megen Forsigtighed; andre ville let mangle Midler til at kontrollere den. Men jeg trivler for øvrigt om, at der udenfor Hjørlande Sogn vil findes mange, som for deres Fornøjelse ville læse en saa kjedsommelig Bog som denne.

Da Bogen er udgivet med Understøttelse af det kgl. danske Landhusholdningsselskab, vil jeg til Slutning udtale det Haab, at Selskabet næste Gang, det understøtter et historisk Arbejde, maa være lidt heldigere i sit Valg, end det denne Gang har været.

C. F. Bricka.

Scriptores rerum Danicarum mediæ ævi, partim hactenus inediti, partim emendatius editi, quos collegit et adornavit Jacobus Langebek. Ejus vero post mortem recognoverunt, illustrarunt et publici juris fecerunt primum Pet. Frid. Suhm, deinde Laur. Engelstoft et Er. Chr. Werlauff. Nunc denique locupletissimis adjectis indicibus opus absolvendum curaverunt legati Hjelmstjerne-Rosencroniani curatores. Tomus IX. Hauniæ 1878. Fol. (XII + 834 pp.)

Ovennævnte ved Format, Omfang og Udstyrelse fremragende Register til Scriptores Rerum Danicarum er ledsaget af en Fortale af Konferensraad, Gehejmearkivar Dr. C. F. Wegener, hvori denne højt ansete Veteran blandt vore historiske Videnskabsmænd meddeler udførlige Oplysninger om Værkets Genesis. Han beretter saaledes, at Bestyrerne for den

hjelmstjerne-rosencroneske Stiftelse i Aaret 1863 henvendte sig til ham med Begjæring om, at han vilde foreslaa dem et historisk Arbejde, hvorpaa Stiftelsen kunde anvende en Del af sine Midler, særlig et saadant, som ikke vilde kunne udkomme uden offentlig Understøttelse. Under Overvejelsen af hvad der burde svares paa dette Spørgsmaal, henvendte Kfrd. Wegener sine Tanker dels paa et dansk Diplomatarium, dels paa et Register til Ser. Rer. Dan.; men da Videnskabernes Selskab i sin Tid havde lovet at udgive et Diplomatarium Danicum, naar de paabegyndte Regesta dipl. hist. Danicæ vare fuldendte¹⁾, foretrak han at anbefale Udgivelsen af et Register til S. R. D., saa meget mere som Ønsket om et saadant var udtalt fra flere Sider og navnlig paa en saadan Maade stillet i Udsigt af Udgiverne af ottende Bind af S. R. D., L. Engelstoft og E. C. Werlauff, at alle maatte vente, at Samlingen skulde afsluttes

¹⁾ Som Medlem af selve den Komité, som Videnskabernes Selskab har nedsat til Udgivelse af Regesta dipl. hist. Dan., kan Anm. dog ikke tilbageholde, at skal Paabegyndelsen af Udgivelsen af et dansk Diplomatarium vente, til Regesta Dan. er fuldt afsluttet, saa vil næppe ret mange af de nulevende faa noget deraf at se. Thi vel er man kommen saa vidt, at man i Aar har kunnet paabegynde Trykningen af Supplementet eller rettere anden Række af Regesta Dan., men medens allerede denne vil blive omfangsrigere end første Række eller Hovedværket, saa er det tillige at forudse, at naar Supplementet er trykt, vil et nyt gjøres fornødent, da Offentliggjørelsen af historiske Dokumenter bestandig skrider fremad baade her og i Udlandet. Skal et dansk Diplomatarium altsaa se Lyset i en overskuelig Fremtid — hvad i den historiske Gransknings Interesse meget er at ønske —, saa bør dets Paabegyndelse ikke gjøres afhængig af Regesternes Afslutning. Begge Værker kunne og bør gaa ved Siden af hinanden, idet Diplomatariet indtil videre ikke optager saadanne Aktstykker og Breve, der alt findes anførte som trykte i Regesterne, med mindre man skulde se sig i Stand til at give dem i en væsentlig forbedret Skikkelse. I øvrigt kan det vel heller ikke være tvivlsomt, at man helst bør følge samme Fremgangsmaade, som er brugt ved Udgivelsen af Diplomatarium Norvegicum, idet hvert Bind til en vis Grad udgjør et Hele for sig.

med et niende Bind, der blandt andet ogsaa skulde indeholde et Register til hele Værket.

Da Konferensraad Wegeners Forslag vandt Bifald hos Bestyrerne af den nævnte Stiftelse, begjærede de tillige hans gode Raad, hvorledes det paatænkte betydelige litterære Foretagende paa bedste Maade kunde sættes i Værk. For at efterkomme denne Opfordring, og da Kfrd. W. indsaar, at en enkelt Mands Tid og Kræfter ikke vilde være tilstrækkelige til et saa stort og møjsommeligt Arbejdes Fuldendelse, foreslog han at fordele det mellem flere dertil skikkede Videnskabsmænd, og paaviste tillige den Fremgangsmaade, der burde følges under Arbejdets Gang.

Det har utvivlsomt været et stort Held for Foretagendet, at en saa kyndig og vidtskuende Historiker har udkastet Planen til samme; thi hvilke mindre Mangler end Udførelsen mulig kan lide af, vil man næppe med Rette have synderligt at udsætte paa Planen, hvilken det vistnok for en ikke ringe Del skyldes, at vi her have ikke blot det største, men sikkert ogsaa det mest instruktive historiske Registerarbejde, vor Litteratur har at opvise.

I fjorten Aar er der arbejdet paa Værket, og ikke faa Videnskabsmænd have deltaget deri; men blandt disse synes Arkivar Dr. O. Nielsen og Arkivassistent Fr. Krarup at have de største Fortjenester. Sammenarbejdelsen og Redaktionen til Trykken af det samlede Materiale skyldes især den sidste, medens den første er den eneste af Medarbejderne, som har deltaget i Værket lige fra først til sidst.

I den nævnte Fortale har Kfrd. Wegener gjort Rede for de forskellige Hindringer, som have forsinket Arbejdet, deriblandt ogsaa en delvis Omarbejdelse, begrundet i en Deltagers Mangel paa fornøden Nøjagtighed. Derved skulle vi dog ikke opholde os her, men udtale vor Glæde over, at det er lykkedes at fuldende dette lige saa store som besværlige Arbejde, og at fuldende det saaledes, at det utvivlsomt vil være et fortrinligt Hjælpemiddel ved Benyttelsen af de mange vigtige Kildeskrifter, som *Scriptores Rerum Danicarum* indeholder.

Vistnok kan det Spørgsmaal opkastes, om det overhovedet

er rigtigt at anvende en saa stor Kapital — som der øjensynlig maa være gaaet med¹⁾ — til Register til et Værk, hvoraf en stor Del er hundrede Aar gammel, og om hvilken det derfor kan antages eller vel endog paavises, at noget deraf i sin Tid er mindre omhyggelig udgivet; ikke at tale om, at den fremskridende historiske Granskning har stillet adskilligt i et noget andet Lys, end der ved den første Udgivelse faldt derpaa, idet man mere end forhen har lært at skjelne mellem det oprindelige og det afledede. Men da dog Scr. Rer. Dan. nu engang er Hovedkilden til vor Middelalders Historie, og det mere er at ønske end at vente, at en ny, kritisk og ordnet Udgave af vore historiske Kildeskrifter skulde se Lyset i vor Levetid, maa vi, som er henviste til Benyttelsen af S. R. D. saaledes, som dette anselige Værk nu engang foreligger, være glade ved, at der er rakt os et saa fortrinligt Hjælpemiddel til Benyttelse af de mangfoldige uundværlige Oplysninger, dette Værk yder; og det skal nok vise sig, at Arbejdet ikke er spildt, men at det vil blive flittig benyttet af vore Historikere. Hvem der har prøvet at sejle paa det mare vastum, som S. R. D. uægtelig er, vil mange Gange have savnet en saadan Vejleder, som dette Register for Fremtiden vil være.

For nærmere at godtgjøre dette skulle vi henvise til Artiklerne, der svare til vore Kongers Navne. Hvem der gennemgaar dem, vil sikkert erkjende, hvor fortræffelig Stoffet er ordnet, og at her tillige er givet noget mere end et blot Registerarbejde, nemlig en kronologisk Mantissa i vedkommende Regenters Historie, ikke at tale om de Rettelser samt Henvisninger til ændre, berigtigende Kilder, som Registeret jævnlig indeholder. Som Exempel kunne vi ogsaa henvise til de Artikler, der angaa de større Byer (saasom Roskildæ, Hafnia o. a.). Enhver, der gennemgaar disse, vil sikkert indrømme, at Registeret her yder en fortrinlig og vel ordnet Vejledning til disse Byers Historie i Middelalderen.

Forfatterne af Registeret have gjort sig Flid med at op-

¹⁾ Efter Opgjørelsen i Ministerialtidenden f. 1879 B. S. 400 have Udgifterne beløbet sig til 29,687 Kr. 4 Ø. (Red.)

lyse og berigtige, hvad de formaaede, og meget have de ganske vist klaret, som var dunkelt eller urigtigt. Andre ville kunne oplyse andre Punkter¹⁾; men om alle Danmarks Historikere havde forenet sig, vilde de dog ikke have kunnet klare ethvert forskrevet eller urigtigt Navn eller ethvert forvansket Forhold, som forekommer i S. R. D. Man bør dog takke de Mænd, som have nedlagt et stort og møjsommeligt Arbejde i et Registers som oftest lidet paaskjønnede Skikkelse.

Blandt Vanskelighederne ved at udarbejde et Register til en Kildesamling, hvis Hovedpunkter alt i hundrede Aar have foreligget Offentligheden, er nemlig ikke blot den, at adskilligt — navnlig af det, Suhm har besørget — ikke er udgivet med den Omhu, som nu kræves ved Udgivelsen af historiske Kilder, men ogsaa den, at undertiden har den senere Forskning fremskaffet bedre Codices end dem, som ved Udgivelsen ere benyttede; undertiden har den historiske Granskning paavist Misforstaaelser og Fejltagelser. Her bliver det nu et Spørgsmaal: skal Registerforfatteren udelukkende holde sig til den foreliggende Text, eller skal han ogsaa tage Hensyn til de senere Berigtigelser og Oplysninger? Forfatterne af nærværende Register have gaaet den sidste og besværligere Vej, hvad ganske maa billiges. Kun havde det maaske været at ønske, at de vare gaaede endnu videre i denne Retning, end sket er, skjønt vi ikke lukke Øjnene for, i hvilken overordentlig Grad Arbejdet

¹⁾ Saaledes f. Ex. VI, 604 i Fortegnelsen over Roskilde Domkirkes Vicarier forekommer •Olaus Theophilus•; lidt længere nede paa samme Side: •M. Oluf Jostensen•, og derunder: •Theophilus til Agate Alter•. Deraf er i Registeret blevet tre forskellige Personer, medens det virkelige Forhold er, at det er een og samme Mand, idet Jostensen er en Læsefejl for Tostensen — en af de mange Fejl, som denne slet udgivne Liste indeholder. (Om Ol. Theophilus se min Kbh. Univ. Hist. 1537—1621. II, 710 ff.) — Magister Wilgrips (VI, 416) Stilling, nemlig som Kannik i Aarhus, kunde have været oplyst af Ny kirkehist. Saml. III, 378. — Om •Colomannus, vir doctus• (VIII, 526) kunde Werlauffs Københavns Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen (Progr. 1850), S. 71, Not. r, have givet den Oplysning, at han havde Tilnavnet Styra.

derved vanskeliggjøres, navnlig fordi der ogsaa kan blive Spørgsmaal om, hvorvidt det ny virkelig er en Forbedring, eller maaske kun en Variant, som ved nøjere Undersøgelse maa forkastes. Anm. ser ikke bestemt, om Lappenbergs „Dänische Annalen, ein Nachtrag zu Langebek Scriptores rerum Danicarum,“ (i Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer II, 187 ff.) er benyttet; men derfra er vel heller ikke mange Forbedringer at hente. Derimod synes H. N. A. Jensens „Mittheilung über den liber censualis Episcopi Slesvicensis“ (i samme Archiv V, 417 ff.) ikke at være benyttet, i alfald ikke fuldstændig¹⁾, skjønt det her er Uddrag af en Original, der er meddelt, medens Udgaven i S. R. D. kun støtter sig til en mindre god Afskrift. — At der af haandskrevne Kilder kunde have været en og anden Berigtigelse at hente, kan næppe betvivles, og Forfatterne have vel ogsaa oftere raadført sig med saadanne, naar Lejlighed gaves. I Forbigaaende skal Anm. gjøre opmærksom paa, at Fortegnelsen over Kong Knud den Helliges Lidelsesfæller (S. R. D. I, 270 og VII, 218) uden Tvivl kan berigtiges efter et Hdskr. i Univ.-Bibliotheket, Addit. 114. 4to. Det besynderlige Navn Altejus eller Altoi, hvorefter følger Turgatus, er saaledes vistnok kun en Læsefejl af Hamsfort for alter Trugotus. Der findes nemlig foran i Listen en Turga, eller som Addit. 114, 4to vel rigtigere har: Thurgod.

¹⁾ Naar der saaledes i Registeret staar: „Fratoft [i S. R. D. staar for Resten: Fratost], olim parochia, territ. Viding (Horsbøl), VII, 504“, saa ser man af Jensens Meddelelse, at den rette Læsemaade er Fortoft, d. e. det endnu bestaaende Sogn Faartoft. I Registeret staar: „Buxhoren, Bupshem (?), Bupshever, parochia submersa in Nordstrand, VII, 501 (?), 505“. Men Jensen har vist, at Originalen har Buphever. Dette Navn, under hvilket dog enhver vil søge, da det er Navnets rette Form, savnes imidlertid i Registeret. Af lignende Smaarettelser til Registeret lod der sig fremdrage flere af Jensens Meddelelser; men for øvrigt har Forfatterens Indsigt i Slesvigs Topografi sat dem i Stand til at rette de fleste af de forskrevne Navne i Udgaven af Liber censualis. Benyttelsen af Jensens Afhandling vilde dog have lettet Arbejdet for dem og gjort Navneformerne sikrere.

Anvendelsen af flere Medarbejdere i Registeret har, som Fortalen allerede gør opmærksom paa, haft forskjellige Misligheder, blandt andre den, at om end Planen for Værket er nok saa omhyggelig udarbejdet og nøje foreskrevet, vil det næppe kunne undgaas, at de forskjellige Deltagere i Arbejdet komme til at anvende Reglerne paa noget forskjellig Maade, navnlig hvor det ikke er Person- og Stednavne, men Sagangivelser, om hvis Optagelse eller Forbigaaelse Spørgsmaalet drejer sig. Ogsaa med Hensyn til Udførligheden af de Oplysninger eller Henvisninger, Registeret giver, vil der let opstaa en Uregelmæssighed i forskjellige Artikler. Medens saaledes Henvisningerne i Regelen ere ret udførlige, vil man maaske hist og her savne noget. Som Exempel skal Artiklen „Landiskrone“ anføres. Herunder staar saaledes: *conventus*, II, 565, 568, hvor det vilde have været heldigt, om der havde været tilføjet: *Carmelitarum*, da man uden en saadan Tilføjelse snarest maatte tænke paa et politisk Møde. Under samme Artikel burde vel „*civium parochus*“ (VIII, 523) særlig have været fremhævet i Registeret, saa meget mere, som derved menes den fra Reformationstiden hæderlig bekendte Lektor Anders Ljung, af hvis Virksomhed der her meddeles et mærkeligt, men hidtil næppe paaagtet Træk. Denne Mand er i det hele kommen til at træde i Skygge, da en Linie er udfalden i Udgaven af den skibyske Krønike (II, 568), hvor han ellers vilde have fundet Omtale.

Spørgsmaalet: skulle alle Personerne, ogsaa de i enhver Henseende uvæsentlige, medtages; eller skulle nogle udskydes, — har vistnok fremkaldt en Del Usikkerhed. Enhver, der har forfattet Register til et historisk Arbejde, kjender de Tvivlsspørgsmaal, som her paatrænge sig; thi hvor er Grænsen mellem det væsentlige og det uvæsentlige? Og er der flere om Arbejdet, vil Usikkerheden blive saa meget desto større, da den ene ikke med Vished kan vide eller slutte sig til, hvad den anden medtager eller forbigaar. Forfatterne af nærværende Register have optaget mange Navne, til hvilke der ikke knytter sig nogen historisk Mærkværdighed. Absolut Fuldstændighed have de ikke naaet og vel heller ikke tilstræbt.

For nogle vil formodentlig Registerets overordentlige Om-

fang være en Anke mod samme. Thi vilde man tænke sig alle andre Historieværker forsynede med Registerne af samme Omfang (for 7 Ark Text mindst 1 Ark Register), saa vilde dog nok de fleste sige: det gaar for vidt, her maa paa en eller anden Maade gjøres en Begrænsning. Mange ville maaske mene, at f. Ex. den Masse estlandske, for os ganske betydningsløse, Lokalteter, som nærværende Register indeholder, uden Skade kunde have været forbigaaet, eller at det ikke havde været fornødent i Registeret at optage alle de Forfattere, der citeres i Noterne, — man se blot hvilken Plads Artikler som Saxo eller Snorre Sturlesøn optage, om hvilke man dog med Vished kan forudsige, at de aldrig ville blive efterslaaede af nogen! Men har man, saaledes som Tilfældet er med Anmelderen og sikkert de allerfleste danske Historikere og rimeligvis ogsaa en god Del fremmede, faaet dette store og prægtige Værk bragt i Huset, uden at det har kostet os en Øre, da føle vi os ikke kaldede til at gaa i Rette med Vidtløftigheden, som dog visselig ogsaa har sine Fordele, men takke meget mere for Gaven, der i Fremtiden i høj Grad vil lette ethvert Arbejde, der maatte have vor Middelalders Historie og Samfundsforhold til Gjenstand ¹⁾.

¹⁾ Anm. finder det rigtigt at tilføje, at han ikke har gennemlæst hele Registeret, og at han har fundet det for smaaligt i denne Anmeldelse at anføre enhver Rettelse eller Bemærkning, som han under Læsningen og Sammenligningen med S. R. D. er bleven opmærksom paa.

H. F. Rørdam.
